

A POLITIKAI PÁRTOK TÍPUSAI.

(Fejezetek egy államszociológiához.)

Az államszociológia feladata számot adni mindazon társadalmi tényezőkről, melyek az állam fennállását megalapozzák. „Társadalmi“ erőkről is szó van tehát, nem csupán azon tényekről, amelyek szorosan az állami szervezethez, a törvényhozó apparátushoz, a közigazgatáshoz stb. tartoznak. Az állam szervezeti alakulata mögött társadalmi erők állanak, amely erők ismét szervezetek lehetnek, avagy amorph alakulatok. Kétségtelen, hogy az állam fennállásának — mai, normális állapotában — tényezője a politikai párt: jaly *társadalmi* szervezet, amelynek célja az állam irányítása és ellenőrzése.

Törvénykönyvek, alkotmányjogi szabályok — az Egyesült Államok újabb fejlődését nem számítva — nem tudnak arról, hogy *vannak* pártok. Az individualisztikus kor nézeteit képviselik ma is ez alkotmányok és azon államtanok, amelyek megnyugszanak abban a gondolatban, hogy az állam irányítását „egyének“ végzik akkor, amidőn a törvényhozó testületbe tagokat választanak. Külön az egyesekben alakul ki a politikai akarat, az egyesek döntenek, nem pedig valaminő *társadalmi* szervezet: politikai pánt.

Az ily individualista elgondolás a társadalmi valóságnak megfigyelésével nem för össze. Egyes államtanok épen azért, mert a tényleges *társadalmi* erőforrásokat nem veszik tüzetes vizsgálat alá, elmaradnak az államszociológia nézőpontja mögött s így különbség keletkezik államszociológia s az államtan között.¹⁾ Ha szigorúan a teljes valóságot tartjuk szemünk előtt, e különbségnek redukálnia kell. Minden, ami valóság, érdekli a társadalomelméletet (a szorosabb értelemben vett szociológiát); különösen pedig az a szervezet, mely a társas akarást, a politikai értékelést magánnézetekből is gyűjti, rendezi, összefoglalja, azaz formálja: a politikai párt.

Mindenekelőtt az a kérdés merül fel, hogy *mi a politikai párt*, azaz be kell hatolnunk a pártnak mintegy a lényegtanába.²⁾ Ennek megformulázása után következő feladatunk annak *általános* szociológiai megállapítása, hogy mimő típusai vannak a pártoknak. Ez a feladat pedig nem tévesztendő össze két, rokon jellegűnek látszó feladattal. Ha szigorúan az általános szociológia nézőpontjánál akarunk maradni, úgy tényekhez akarunk eljutni és okozati összefüggésekhez. Nem azonos ez a feladat sem a politikai pártok *leírásával*, sem a *teleológiai* vizsgálattal. Célunk itt nem annak a leszögezése, hogy a mai kultúrállamokban minő (konzervatív, liberális, szocialista stb.) *irányai* vannak

¹⁾ V. ö. dolgozatunkat, *Kjellen államtana*, Társadalomtudomány 1923.

²⁾ V. ö. *A politikai párt állambölcsselete*, Társadalomtudomány 1924.

a pártoknak. Ez az irány, a cél teleológiai³⁾ kérdés. Vizsgálata bonyolult. A pártirány tulajdonképp időben változó politikai követelmény, tehát a pártprogramok és „programmszerű nyilatkozatok“ vizsgálatához vezet bennünket, amit célszerű későbbre halasztani a kifejtés során. A program nem csupán aktuális követelmény, hanem időn felül álló „világnézeti“ alapokat is tartalmaz, s ma már jogfilozófiákban⁴⁾ kifejlődésben vannak oly vizsgálatok, melyek a pártirányokat aktualitáson felül álló elvi alapjaikig vezetik vissza. Természetesen az ily teleológiai kérdésfeltevéstől sem vonható meg a szociológiai jelentőség; mégis kétségtelennek tartjuk, hogy a pártirányok teleológiai vizsgálata a legnagyobb megterhelést jelenti a valóság vizsgálatában, eltérít annak a kutatásától, hogy mi a párt társadalmi szerepe, mik a lényeges funkciók. Csak azzal fogunk így tisztába jönni, hogy mely pártok tudtak a társadalom életakrásának ösztönös és tudatos régiójából kiemelkedni a tömeghatás színvonalára, még mindig sematikusan, hiszen a pártok iránya gyorsan változik, változik a pártok politikai arculata, összetétele s ez a változó elem ismét más tér felé ragad, célszerűen a *társadalomtörténet* keretében vizsgálható. És éppen ez a nehézség ma; párttörténetek vannak, de még nem ismerjük jól, mi általában a pártok funkciója.

Most, amidőn szigorúan az általános szociológia síkján akarunk maradni, kiindulunk abból, amivel már foglalkoztunk előző dolgozatunkban: mi a párt. Elfogadtuk lényegében Paulsen definícióját: a politikai párt a politikai helyzetből *önként fakadó* szükségszervezet (*spontán* entstehende Notorganisation). Hozzá tettük pedig, hogy a politikai párt *a spontán közszellem iránytartalmának transzformátora a parlamentarizmus keretéhez szükséges politikai irányító akció és ellenőrzés keresztülvitelére*. A párt ilyenformán nem kreatúra, nem zárt testület; „alulról“ eredő szervezet, oly *keret*, mely tetszés szerinti tömegeket kész magába fogadni, tehát sajátosképp erőkoncentráló tényező; a pártnak végül *objektív politikai hite van*, vagyis nem klikk és nem frakció.

Akár akarjuk, akár nem, el kell ismernünk, hogy csakis politikai párt útján tud az állam belekapcsolódni a közönség aktív rétegébe, a párt útján gyökerezik valóban az állam a társadalomba. Ahol pártképződés lehetetlen, az állammal szemben a közönség idegen; a kormány túrt alakulattá lesz. Láttuk⁵⁾ azt is, hogy a párt *nagy szolgálatokat tesz a fejlődési zavarok áthidalása terén*. A politikai párt erős támasztó pillére az államnak s habár a szélcsendes parlamenti zónán olykor csekélyebb jelentőségűnek látszik is, kiderül, hogy válság idején egy valódi, szerves felépítésű, szilárd párt nagy jelentőségű, viszont válságok idején mi sem veszélyesebb, mint az, ha a pártok széthullanak s mintén újból kezdődik, mint nálunk 1918-ban történt. A párt tehát nem oly társadalmi alakulat, mely csak pillanatnyi használatra van berendezve politikai helyzetszükségletek szerint. Bár ilyennek tekinti is olykor a közvélemény, szorosabb vizsgálat nyomán kiderül, hogy a modern tömeges társadalomban nagyobb jelentőségű s állandóbb alakulat, mint amennyire látszik. A párt történeti alakulat, organizmus, nem pedig rögtönzés.

Problémánk a részletek felé egyre bonyolultabbá válik. Az *általános* szo-

³⁾ Telos = cél.

⁴⁾ Radbruch, *Grundzüge d. Rechtsphilosophie*, 1914. M. E. Mayer, *Rechtsphil.* 1922.71. lk.

⁵⁾ Id. ért. 52. lk.

ciológia számára szükséges generalizálás annyiban *nehéz*, amennyiben *országoként* más és más a pártok jelleme. Így tehát nemzetlélektani alapra is kell helyezkednünk a vizsgálatban. A pártoknak keressük a szerkezetét egy-egy nemzetmillieuben s látjuk, éhez képest eltérő *típusai* keletkeznek, eltérő lesz a *szerkezet*, de ezzel a pártok *rendszere* is. Pártszerkezeten értjük egy pártnak összetételét, a párt sajátos jellemét, mely akcióképességének alapja, sajátos erőinek forrása. Pártrendszeren pedig azt értjük, hogy egy ország *összes* pártjai minő kapcsolatban vannak egymással, minő rendezett, vagy kaotikus összefüggésben állanak. Egyik függ a másiktól, szerkezettől a rendszer, de függ a rendszertől a szerkezet is.

Ha a szociológia legfőbb induktív bázisán: a történelem anyagán — mert hiszen minden történet a jelen eszmélet pillanatáig — indulunk ki, látjuk azt, hogy valódi politikai pártot tetszés szerint csinálni nem lehet, hacsak arra nézve a bel-, vagy külpolitikai helyzet nem nyújt alapot. Valaminő erőteljes *élmény* szolgál alapul az emberek megmozgatására, mely párttagok gyűjtését lehetővé teszi. A külpolitikai élmény mindig gyengébb, a külpolitikai helyzet tényei s olykor parancsoló követelményei a nagy tömegek előtt alig tehetők világossá. Marad tehát mozgó tényként — látszólag. — egyedül a felmerülő belpolitikai kérdések egyike. Mégis aligha érthető meg a pártok alább jelzett, kétféle típusa *csak* belpolitikai alapon. Mindenekelőtt e dolgozatban a főtényekre és szempontokra kell rámutatnunk, előre jelezve, hogy semminő aktualitás bennünket — ez elméleti síkon — nem érdekel.

I.

Közkeletű és igen megszokott felfogás az, hogy van „kormánypárt“ s vannak ellenzéki pártok. Ha ez alapon indulnánk ki vizsgálódásunkban, könnyen eljutunk oly zavart okozó dilemmához, amelyből kivezető út nincs. A pártok típusait így megkapni nem tudjuk, s csakhamar rájövünk arra, hogy ezek az elnevezések tulajdonkép nem egyebek, mint viszony-jelölések. Erre bizonyos világossággal rájő gr. Apponyi Albert, ki reflexióban gazdag írásában⁶⁾ megjegyzi egy konkrét eset kapcsán: az ellenzék elnevezés „mint a későbbi egyesült ellenzék és a mérsékelt ellenzék elnevezések nyilvánvalóan hibásak, mert nem jelölnek meg elvet és irányt, hanem csak *helyzetet*. Egy komoly párt *nem lehet természeténél fogva kormánypárt, vagy ellenzék*, hanem hol az egyik, hol a másik, a szerint, amint elvei a kormányzatban érvényesülnek vagy nem. Minden ilyen alkalmi elnevezés ... azt jelzi, hogy az alakulás *csak alkalmi*, igazi maradandó tárgyi tartalommal nem bíró.“ A kormánypárt, illetve az ellenzéki párt elválasztása különösen nálunk annyira általános, hogy nem lepődhetünk meg egy feltételezésen: valamely párt „természeténél fogva“ kormánypárt, a másik „természeténél fogva“ ellenzék — e gondolat makacs fennmaradása mögött valaminő állandó tényezőnek kell szerepet játszania. Politikai köztudatunk e jelensége, mint alább kifejtjük, bizonyára érthető lesz azon az alapon, hogy felvesszük, vannak *külpolitikailag és belpolitikailag motivált pártok*. Az elsőnek nálunk különleges jelentése van, s éppen nem az vonja be tárgyalásunk körébe, hogy ez a legegyszerűbb tényállásra mutat

⁶⁾ Emlékirataim, 1922. I. 63. I.

Nem kell a szomszédba mennünk például, hogy lássuk, mi a külpolitikailag motivált párt. Éppen a magyar sors úgy hozta magával, hogy égető a helyzet kérdése. Történeti állásunk úgy hozta magával, hogy több századon át egy szomszédos állammal voltunk kapcsolatban. E kapcsolat sajátos eredményekép nálunk a tisztán belpolitikailag motivált pártalakulás alig volt lehetséges. Régi, diétai, quasi parlamenti és parlamenti korszakainkban bizonyos helyzetragikum volt mélyen beágyazva: befolyásokat kellett paralizálni, mindig kapcsolatban egy szomszéd állam hatalmi érdekével. Sajátos helyzet ez a pártalakulásra nézve, mert tisztán áttekinthető állapotot nem eredményezett, sőt gyakran igen sajátos zavart hozott létre. Először is a helyzet bonyolódottsága abban fejezhető ki, hogy ami tulajdonkép külpolitikai viszonyt jelent, nálunk burkoltan „közjogi“ kérdésként jelentkezett. Ez a közjogi“ helyzettisztázás mindig hatalmi kérdés is, mert a közjogi kérdés nem más, mint — ez esetben — egy szomszédos hatalommal szemben álló aránylagos függetlenség, önrendelkezés, kikapcsolódás. A történelem tanítása szerint világos, hogy az ilyenféle hatalmi kérdéseket nem lehet egyedül belpolitikai, illetve parlamenti keretben megoldani. Egyensúlykérdésekben döntő lehet a szellemi erő, a vezetőképeség, a gazdasági erő és felkészültség, döntő lehet a fegyver, szervezett hadsereg, döntő lehet egy forradalom. Azonban a parlamenti, régebben diétái pártküzdelem ilyenféle „közjogi“ problémánál sohasem vezethetett tiszta megoldáshoz. Sok ponton nem jutottunk többhöz, mint papiros-önállósághoz, közjogi tételek leszövegéhez.

Másodszor az a szomszédos hatalom, mellyel viszonyban voltunk, nem volt egy kerek, áttekinthető *államtest*, hanem egy bizonytalanul szétfolyó *hatalmi szféra*, melynek egységet a dinasztikus szervezés adott. E szféra a georafikum szempontjából sem volt áttekinthető alakulat, mert mint erőforrás, hol Olaszország és Belgium, hol Németország s egy Kárpátokon kívüli elszakított államrész is szóba jöhetett. Németországban elfoglalt állása sem volt e hatalomnak olyan, hogy teljesen világosan kideríthető lett volna, mennyiben támaszkodhat reá a dinasztia. Tehát nem egy kerek államtest, hanem egy fluktuáló állományú erőkomplexum áll velünk szemben. A török dűlta kis, töredék-ország így sokáig görcsösen kapaszkodik sok, lényeges ponton csupán formális függetlenségéhez, a valóságnál gyakran jobban hangzó törvénytörvényekhez, úgy hogy a „közjogi“ tételek gyakran ígéretföldjei, melyeket feladni szentségtörés volt; a hatalom realitása és a jogállapot közt olykor mély szakadék tátongott. Mi sem természetesebb, mint az, hogy a nemzeti közpsziché a kedvezőbb esethez, a jogi állapothoz ragaszkodik, jogvédő, „gravaminális“ pártokat termel folytonosan, amely pártok kezdettől *negatív jelleműek*⁷⁾, a bizalmatlanságra épültek fel. Ily módú a pártalakulás — Széchenyiig — nem követett lényegében pozitív programot, a pozitív kezdeményezés átsiklott a dinasztia kezébe.

⁷⁾ A „negatív parlamentarizmus“ többek szerint csak a kettős pártrendszerrel küszöbölhető ki. Ezt nem látjuk indokoltnak, mert hipernormális ténytet tekint normálisnak. Függetlenül ama negativizmus a nemzet-lélektani tényektől. „Az angol ellenzék a kormány szükséges alkatrésze; az ellenzék *vele együtt dolgozik*, kiegészítve a kormány munkáját. A német ellenzék valósággal *tagadása* nemcsak az ellenpártnak (sic), hanem magának a kormánynak,“ írja O. Spengler, *Preussentum u. Sozialismus*, 1921. 62. 1. E negativizmus szorosán kapcsolatosnak mutatkozik az ideológiai különbségeken sarkalló *pártrendszerrel* (erről alább IV. fej.)

A ténylegesen fennálló hatalom egy bámulatosan szívós, dinasztikus szervezés eredménye, mely kifelé és befelé ragaszkodott hatalmi állásához. És mikor elérkezik a 19. század elháríthatatlan parlamenti szisztémája, iparkodik lábát megvetni a parlamentarizmuson belül. Ez a szervezet előtte mindenekelőtt *eszköz* hatalmi pozíciója további megtartására: a vezetés maradt továbbra „Bécs“ kezében. Ezzel szemben a 18. századtól erősebben inferiorissá vált ország — tényleg saját hadsereg nélkül — gazdaságilag megerősödni nem tudott: a hatalom áttolódása mifelénk nem következett be. Maradt középpontom sokáig, talán mindvégig 1918-ig az a „közjogi“ probléma, mely mint láttuk, latens módon *külpolitikai* problémát takargatott. És mert ama hatalom léteérdeke volt az államkapcsolat sértetlen fenntartása, a páriamenti korszakban különösen arra tekintett, hogyan lehet pártokat szerezni, melyek ama kapcsolatot akarják, vagy jóakarátulag kezelik, legrosszabb esetben pedig túrik.

Mit látunk itt! Azt, hogy a pártok létrehozatalában mindenekelőtt az államkapcsolat fenntartása volt döntő szempont, ez pedig az önálló magyar társadalom teljesen szabad pártképződését hátráltatta, olykor bénította, a vezető párt nem vált — Paulsennel szólva — „Organisation von unten.“ Ámde itt is újabb komplikációt jelent az, hogy az államkapcsolat könnyelmű megszakítása *nem volt magyar közérdek sem*, tehát *részben* még a társadalom vezető elemei önként kijelentett akaratában is benn volt az államkapcsolat fenntartása, vitás csak a függési arány volt, avagy a hatalomban való részesedés mértéke. Ily helyzetben vált a pártalakulás homályos alapúvá, s irányúvá. Ott, ahol a spontán alakulás nem volt soha *teljesen* lehetséges, ahol negatív jellegű párt lépett fel, ott, ahol belpolitikai pártok helyett mindig többé-kevésbé külpolitikailag motivált pártnak *kellett* létrejönnie, sajátos zavar múlhatatlanul bekövetkezett. Ebből magyarázható — tehát külpolitikai értelemben állandó krízis tudatában, azaz nemzetlélektani alapon — az az ideológia, mely szerint látják a politikai pártok lényegét, típusait s politikai jelentőségüket „kormánypárt“ és „ellenzék“ sémái szerint.

Ha tehát a pártalakulást mélyebb alapjaiban analizáljuk, rátalálunk aira a tényállásra, ami a komplikációt tulajdonképpen okozta: a latens külpolitikai motiváltságra. Ez az, amiből eredt az is, hogy maguk a kormánypártok is tulajdonkép meg voltak kötve egy tisztázatlan, s jórészen alig is tisztázható helyzettel. Apponyi visszagondolván ama helyzetre, így szól: „Kerülni kellett a dolgok mélyére, a lényegbe való hatolást, nehogy a dolog kipattanjon: valósággal dédelgetni kellett a kétértelműséget, mert csakis ennek a segítségével lehetett napról-napra élősködni.“⁸⁾ Az ily pártok nem voltak szabadon cselekvő akarategységek, valóban organikus fejlődést mutató szervezetek. Végezték a hálátlan feladatot, örködték, hogy ellenzéki törekvéseknek ellenállva „fel ne boruljon a helyzet“, megóvták a hatalmi állás követelményeként álló közjogi tételeket, visszautasították az osztrák militarizmus olykor akaratlan túlterjeszkedését. Ez azonban nehéz helyzet volt, védelmezni a fennálló helyzetben *mindent* akkor, amidőn az ellenzék látszólag — 1906-ig — támadni látszott *mindent*. Voltaképp kétféle negatív álláspont szegződött

⁸⁾ *Emlékirataim*, I. 52. 1.

szembe egymással, a pozitív program háttérbe szorult számos éven át, amikor „béke“ volt látszólag Középeurópa egész erőkomplexumában.

Az ily, lényegében labilis helyzet mellett a parlamenti küzdelem nem elsősorban pozitív programok összeütközéséből keletkezett; a parlament erőknél *szimptomája* lett, kifejezték a meglévő divergens irányzatokat, de végigküzdezés nem kecsegtetett eredménnyel, tehát mellőzték.

Még egy tényező játszott szerepet, az, hogy a *jogi* dualizmus merev és fejlődésre csaknem teljesen képtelen szerkezet, mechanizmus volt, amely mögött fejlődő, tehát destabilizáló erők mégis csak voltak s erről a jogi tételek nem igen vehettek tudomást. A dualizmus 1867—68-ban „kész“ volt—Mátrásról pedig ugyancsak a Deák-féle jogi dualizmus „paritással“ kecsegtetett, holott *jogi* paritás mellett semmikép sem volt feltalálható *politikai* paritás, azaz a két állam tényleges erőinek egyenlősége. Jogi úton ez nem is volt létrehozható. Maradt a küzdelem szimptomateremtés, erők jelzése, „nemzeti követelmények“ igénybejelentése egyik oldalon s a centralizmus ellen mutatóit harci szándék, másik oldalon egy látszat-paritásokos dualizmus védelme s az a józan belátás, hogy ez az egyensúlytalan helyzet sem vethető félre, sőt azt meg kell tartanunk.

Ily, jogilag és mechanikusan összeillesztett két állam *mindegyikében* természetesen jelentkezett az a szándék, hogy a kormánynak elsőrendű feladata pártot „szerezni“, azaz létrehozni. A közben jelentkező nemzetiségi kérdés mellett szűkkörű alapon nem látszott nehezen keresztülvihetőnek az a gondolat, mely szerint minden kormány feladata az, hogy „felülről“ szervezzen, *teremtsen* magának pártot. Voltak választókerületek, amelyek egyszerű politikai kalkulációval *területenként* összeállítható egységek, nem támaszkodtak történeti egységekre, pl. megyére, városra stb. Kínálkozott a helyzet, az t. i., hogy „lé kell küldeni“ valakit képviselőjelöltnek, ki ott — a kormány pártolása útján magát megválasztatni igyekszik. Így került össze a többség s így alakul ki az a sajátos pártfaj, melynek végső gyökere a pártalakulás külpolitikai motiváltsága. Lord Bryce⁹⁾ szerint Amerikában „egy régi, általános és törvény erejével bíró szokás tiltja azt, hogy egy jelölt más kongresszusi választókerületben lépjen fel, mint ahol lakik.“ Írja továbbá: „A választóknak még csak álmukban sem jut eszükbe az, hogy (jelöltért) választókerületükön kívül menjenek, ámbár a törvény értelmében bármely, az államon belül lakó polgár megválasztható.“ Íme, itt erős szokásjogi elv működik: a jelölt autochton jellegé szent és sérthetetlen, jelöltek nem kalandozhatják be az ország egyes választókerületeit mandátumért. A képviselő szorosán a helyi érdekek köréből nő ki, a helyi hagyományt, életfelfogást és érdekeket képviseli. Nálunk ilyen elv nyomát sem lehet felfedezni. Ez ismét nemzet-lélektani mozzanat.¹⁰⁾

Ily történeti alapokon jött létre az a sajátos jelenség, hogy a választó-

⁹⁾ *Az Amerikai Egy. Államok demokráciája*. Bp. M. ford. [1921.]. 63. l.

¹⁰⁾ Általában sajátos, hogy a pártképződésben és a pártfunkciókban nem merev szabályok, vagy ép jogszabályok, hanem közszokások képviselik a szervező *erőt* (v. ö. „Konventionelregel“ a pártéletben, Hatschek, *Englisches Staatsrecht*, 1906. II. 35. lk.) A pártszervezés bizonyos arányban van a *nemzet közszokás-teremtő energiájával*. E szociológiaiailag jellemző tényre, sajnos, e helyen csak rámutathatunk.

kerület elfogadja azt, akit „felülről“ ajánlanak. A kormány igen tevékenyen játszik közre a választás idején s létrehoz többséget, oly pártot, mely valóban sajátos pártfaj, egy „Organisation von oben“ jellegében tűnik fel s amelyet az „alulról“ kiinduló pártszervezettel, a *természetes* párttal szemben „mesterséges párt“-nak kell neveznünk.

Kétféle típushoz jutottunk. Az egyik a társadalom „alulról“ kiinduló politikai szervezkedéséből ered. Nem bizonyos, hogy ebben tiszta spontaneitás van, azonban hiányzik belőle az, ami viszont jelentkezik a másokban: oly pártalakulás, amelyben benne van a kormány politikai akarata, a kormány meggyőződése. Ez utóbbi egy „Organisation von oben“ típusához tartozik.

Típusról beszéltünk s ezzel kapcsolatban utalunk arra, hogy a típusok nem merev kategóriák, nem *pártfajok*, amelyek kizárják egymást, hanem oly, mondhatnók, rugékony kategóriák, amelyeknek határai igen elmosódhatnak.¹¹⁾ Vannak tehát „igen tipikus“, és „kevésbé tipikus“ esetek is; a lényeg tehát nem a merev osztályozás — ami nem is felelne meg tárgyunk természetének, — hanem a tipizálás. Az sincs kizárva, hogy a kétféle típus egyesül, „kevert típus“ keletkezik. Végül pedig a mesterséges párt lehet — torzított esetben — pusztá kreatúrája is a kormánynak (példa a mai Romániában.¹²⁾ Lehetséges az is, hogy a közönség politikai irányát a kormány csupán erősíti. Ama kétféle párttípus, melyhez jutottunk, tulajdonkép két végső pontra utal, amelyen belül átmenetek lehetségesek. Ez a tipizálás tehát szempontokat adhat valamely párt jellegének megállapítására, s mondanunk sem kell, *genetikus* szempont az, amelyre utal.

II.

A szociológia hivatása szerint megelégszik tények és oksági kapcsolatok leszögezésével. Mi sem megyünk tovább egy lépéssel sem. Mielőtt azonban újabb tipizálásra térnénk át, rá kell mutatnunk arra, hogy teljesen téves a két típus mögé érték gondolatot hozzáképzelnünk. Ezt megteheti a publicisztika, de nem egy, magát a valóság reális képéhez tartó szociológia. Az elnevezés maga óvatosságra int, mert gyakori, — még a naturalisták korából — a természetet egyben jobbnak is tartani. Ily alapon az orvosi beavatkozás is mesterséges volna, tehát rossz, holott a helyzet az, hogy abnormis helyzetben az ily beavatkozás természetes. A politikai pártok esetében sem mindig úgy áll a dolog, hogy a mesterséges alakulás minden esetben kerülendőnek tűnik fel, a természetes pedig feltétlenül összeolvad az értékkel.

¹¹⁾ Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, amire Sidney Low utal nyomatékosan (*Die Regierung Englands*. Übers. J. Hoops, Tübingen, 1908. 100. l.), hogy egy felülről irányítottág van a választás időpontjának megválasztásában, s az első szavazat mindig ama „miniszteri plebiszcitum“, hogy az illető időpont a választás megejtésére politikailag kedvező. „Az igazi kabinetrendszer egyik jellemző vonása az, hogy mint mondották, a szuverén népet mindig éppen azon pillanatban találhatjuk meg, amikor arra szükség van.“ U. o. 104. l. Sidney Low arra a jellemző tényre utal, hogy a házfelosztási jog igen rugékony büntetési eszközt tartalmaz, „ha a minisztérium hívei nagyon is fegyelmeztelenekké, az ellenzék nagyon obstruktívá lesz.“ Ez is tulajdonkép a kormány befolyását jelenti még a választás előtt.

¹²⁾ Természetesen oly abszurdítás, minő az uralomás útján történő u. n. „választás“, nem politikai pártok keletkezésére vezet. Ez az *al*-párt .lényegében kiesik vizsgálódásunkból, mert nem az általános pártelmélet, hanem a szociális *pathológia* feladatkörébe tartozik.

Sőt a fenti esetben éppen arra mutattunk rá, hogy vannak mesterséges helyzetek, amelyeknek mintegy természetes következménye a mesterséges párt. Láttuk, van a történet folyamán oly helyzet, amidőn egy jogi, mechanikus megkötöttségben, a merev dualizmus keretén belül, *kellett* lefolynia a pártalakulásnak. Láttuk, hogy „közjogi“ pártjaink egy fejlődésre nem képes, merev rendszerben (államkapcsolatban) tulajdonképp külpolitikailag motiváltak voltak. A magyar pártéletbe e mesterséges helyzetben vonult be a mesterséges pártalakulás, mely az akkori hatalmi helyzethez szinte „természetesen“ simulott hozzá, s így — történetileg — érthető alakulat keletkezett. Természetesen korántsem lehet mondani, hogy ugyanily alapon érhetőnek találjuk a belpolitikailag motivált pártokat is minden esetben. Átlagosan a párt „Organisation von unten.“ De még egy messzevezető szemponttal kell számolnunk. Kérdezzük azt, ha a mesterséges pártalakulást összefüggésben találjuk a *külpolitikai* helyzettel, hogyan hathat a külpolitikai helyzet tudata *bármely* belpolitikai párt keletkezésében?

Tényként ismerhetjük el ma már azt, hogy a parlamentarizmus nem lehet mindenben és mindig alkalmas tényező a külpolitikai irányítás szempontjából, már csak azért sem, mert a kellő külpolitikai információ nem bocsátható el a szélrózsa minden irányába, az információ nem következhet be gyakorlati okokból *sem bármely pillanatban, sem bárminő tárgyra vonatkozólag*. Mondhatjuk tehát, hogy a parlamentarizmus — elég e helyen ennyi ténymegállapítás — a külpolitikába csak részben s adott esetben *megkésve* vonható be. Minél intenzívebb a külpolitikai érdek előtérbehelyeződése, annál inkább kénytelen tapasztalni a parlamenti tag, hogy ép ez időben a külpolitika a parlamentarizmus félretolódását jelenti; éppen a kiélezett helyzetben nem tehető valami köztudomásúvá, mert hiszen sok dolog imponderabile, és alapos sejtelemnél nem *lehet* több a dolog természeténél, kalkulálhatatlanságánál fogva. Már pedig kiélezett helyzetben különösen kapcsolatos a külpolitikával a belpolitika is; ez ma — a világgözlekedés korában — egyre feltűnőbb.¹³⁾ Megértük ezt a háború keletkezésekor, de beállhat sokkal kisebb krízisek idején is. Továbbá az is tény, hogy amint háttérbe vonul a parlamentarizmus, devalválódik általános politikai jelentőségében a politikai párt is. Ha már most ily külpolitikai válság esetén választásra kerül a dolog, úgy a pártalakulás kétségtelenül a mesterséges típus irányába tér többé-kevésbé kifejezetten. A választási küzdelmek közepett kell külpolitikai információk nem adhatók le tetszés szerint, tehát maga a kormány éppen a legfontosabb külpolitikai érveikkel nem érvelhet, hogy magának többséget szerezzen; kénytelen *bel-*

¹³⁾ Egyes tényeket finoman elemzett Rud. Goldscheid, *Das VerMUnis der ausseren Politik zurinneren*. Wien, 1914. hangsúlyozva: Die Geschichte eines Volkes ist die Geschichte seiner Nach-barvölker. Wobei *heute* unter Nachbarn auch die fernsten mit einzubeziehen sind. 14. 1. A marxismus-sal azt veti szembe (65. l., hogy ez állandóan a belpolitikai feszültségre gondol s a harcokat csak belpolitikai jellegükben veszi tekintetbe, holott „tévés dolog feltételezni, hogy az osztályellentétek eltűnésével egyidejűleg az államok és népek ellentétei is kimaradnak.“ 22. 1. „*Verelendung* führt in erster Linie zum Verlust der ausseren Machtposition.“ Goldscheid számos érdekes tételt állított fel, amelyeknek következetes végiggondolása a szociológiát jelentős mértékben mozdíthatja előre. Némely államtani írónak szinte beidegződött felfogása külpolitikai problémákat eltakar; egy ország határán túl mintha politikai világűr kezdődne. Elérkezett az ideje, hogy az államszociológia végre a teljesebb valóság meglátását készítse elő.

politikai jelszavak mellett odavinni a dolgot, hogy legyen többsége. Ez a rejtett összefüggés nem minden választáskor kerül közszemlére, s olykor maga a kormány előtt sem tudatos, mi bírja cselekvésre.¹⁴⁾

Arra mutattunk rá, hogy *a külpolitika latens megléte a belpolitika keretében* oly tényező, amelyet szociológiai szempontból kénytelenek vagyunk tényként elfogadni. A már Ranke által éleseimével leszögezett összefüggés sajnos a köztudatban nem mindig szerepel, nem látjuk a kül- és belpolitika sajátos összekapcsolódását.¹⁵⁾ Alig jutott ez be az államtanokba és semmikép nem láthatjuk ezt a mai, fejletlen pártelmélet keretében. Még ma is úgy gondolkozunk, hogy minden párt teljes egészében belpolitikai alakulás, ez a lényege, ami ezen túl Van, ballaszt és aberráció. A tények mást mutatnak és nekünk kötelességünk a tényeket tudomásul venni. A tények erős bonyolultságot mutatnak *általában* a pártok keletkezésére és szerkezetére vonatkozólag. Tényeket ismerve fel, vontuk le azt a következményt, hogy a politikai párt, melyet lényegében belpolitikai érvek alapján *látunk* szerveződni, bizonyos külpolitikai helyzetekben szükségszerűleg látszik *devalválódni* (amikor a belpolitikai pártok irány tartalmával induló parlamenti szerkezet is bizonyos mértékig háttérbe szorul), avagy egyenesen *helyet enged* többé-kevésbé kifejezetten mesterséges párttípusnak.

E mögött egy távolabbi tény rejtőzik. Megfigyelhetjük azt, hogy e a jelenség annál gyakoribb, minél kisebb és kritikusabb helyzetű valamely ország. Különösen ezek azok, amelyek körülélve ellenséges erők komplexumától, kénytelenek arra berendezkedni, hogy engedjenek oly motívumoknak, amelyek a külpolitikai helyzet parancsoló szükségéből fakadnak. Viszont azt is látjuk, hogy minél hatalmasabb országról, sőt világbirodalomról van szó, annál valószínűbb, hogy szabadon választják külpolitikai orientációjukat s ezzel szabad utat engednek a belpolitikai pártalakulásoknak is, azaz annál inkább fennmarad a lehetőség a természetes pártalakulásra is.

Mindezekből a fejleményekből s erőviszonyok meglátásából szabad lesz levonnunk egy módszertani következményt is, mely a szociológiai igazság kiderítésére jellemző lehet. Minden ponton tisztán valóságtudományi módszerrel élünk. Mit követel ez? Nemcsak azt, hogy *egy* tényt helyesen ismerjünk fel, hanem helyesen ismerjük fel az *összes* tényeket, azaz az egész ténykomplikációt. Olcsó sikert jelent a szociológiában megállapítani egy tényt, avagy *néhány* összefüggést. Azonban ez nem lehet valóságtudományilag helyes. "Mi sem tévesebb, mint mereven ragaszkodni a szociológiában egy akaratlanul is leegyszerűsített valósághoz¹⁶⁾, mi sem könnyebb, mint kimutatni pl. azt, hogy az oly társadalmi alakulat, mint aminő a politikai párt, egyszerűen „a népakarat kifejezője.“ Ez igaz, de a tényállásnak csak egyik fele

¹⁵⁾ Sajátos példa a kormány befolyására még a reformkorban (v. ö. Horvát, *Huszonöt év*, 1886. I. 392.), hogy 1834-ben csak a választás után léphetvén fel, a szegényebb nemes-elem fellátásával megváltoztattatja a követi utasításokat úrbéri, tehát belpolitikai ügyben. Úgyde már ép az előző év volt kellemetlen a kormánynak, midőn-a diéta belenyúlt a külpolitikába a lengyel ügyben. *Elmondhatta-e* I. Ferenc, hogy 1833-ban minő ügyben és jelenetben (Marczali, *M. o. tört.*, 621. 1.) kellett Miklós cár támogatását, elfogadnia?;

¹⁶⁾ V. ö. M. y. Szcsepanski: *Ranke's Anschauungen über den Zusammenhang zwischen: austvartigen u. d. inneren Politik der Staaten*, Zeitschr. f. Politik, 1914. 489—623.

¹⁷⁾ Jól hangsúlyozta nálunk Nagy Dénes, *Bevezetés a szociológiába* Bp. 1921.

és a szociológiának nem feladata egy mesterséges beállítású félvalóságot teljes valóságnak tüntetni fel. Éppen a politikai pártok kérdésében különösen előtérbe, helyezkedik a valóságos állami lét roppant komplikáltsága, s az elmélet feladata nem eltüntetni azt, hanem szigorú következetességgel addig nyomozni, elemezni a tényállást, ameddig a lényeges valóságelemek mind a kezünkbe jutnak. Valóság az, hogy a politikai párt alapja az állam irányításának; de nem egyedüli alapja. Valóság az, hogy a politikai párt a közönség spontán akaratának nyilvánulásából keletkezik, de nem csak ebből. A tényállás bonyolultabb annyiban, amennyiben a külpolitikai kérdések mindennemű¹⁷ mozzanata csak korlátolt mértékben juthat kifejezésre a pártok alakulásának lélektani pillanataiban. Valóság az, hogy a párt tényleges ereje belpolitikai helyességéből ered, ámde függ: a párterő latens módon attól is, hogy minő a külpolitikai érzeke, orientációja belpolitikai program külpolitikai haszonlehetősége. És ez, látjuk, kiemelkedik *az állam nagyságával és erejével fordított arányban*. Számos erőnek függvénye a párterő, nemcsak a politikai túlhevítettségé s nemcsak a belpolitikai helyzetmeglátásé.

De mindebből bizonyára látható az is, hogy a politikai párt nem aktuális csinálmány tetszés szerinti ideológia s népszerű irányelvek alapján, hanem sajátos történeti erőkomplexumok függvénye, amely erőkomplexum egyes száalai az ország határain is túlvezetnek egy külpolitikai „helyzet” tényéhez.

Ha az előadottakhoz hozzávetjük azokat a régebbi elméleteket, melyek a politikai párt keletkezéséről és szerkezetéről szólnak, s jelentőségét megállapítják, jelentős különbségre fogunk akadni, s bár lényegében ezt nem kutatjuk végig, röviden rámutathatunk egy következményre: A politikai pártokról szóló nézetek javarésze még ma is olyan, hogy világosan felismerhető születési ideje: a 18. század. Különösen Rousseau vitte bele a köztudatba, úgyhogy elméletén a 19. század nem változtatott, alig a politikai elmélet, alig a szociológia, mely nem vitte odáig, hogy komolyan felvesse a *párt-szociológia* kérdését, illetve az államszociológia egész kérdéskomplexumát. A nézetek általában a körül forognak, hogy van „nép”, mely kijelenti — egyéenként — az akaratát, ez összegyűjtetik, képviselők küldetnek a parlamentbe. A nép fel van ruházva a kellő bel- és külpolitikai információval; mindenki speciális diszpozícióval rendelkezik, mely őt ösztönzi politikai döntések megalkotására, állásfoglalásra; mindenki tényleg megteheti a leszavazás aktusát, ideje van erre stb. Röviden, a „népszuverenitás” alapján; keletkezik egy törvényhozó apparátus, mely tisztán a népakaratot képviseli. Mindez két fikción alapszik: az általánosnak feltételezett politikai alaptermészetén¹⁷), azaz politikai akaratdiszpozíción és a teljes informáltságon. Mind a két fikció részben felel meg a tényeknek. Egyáltalán nem felel meg az, hogy¹⁸) a politi-

¹⁷) Ezt úgy értjük, hogy a Sprangertől (*Lebenformen*) felvételt politikai „alaptermészet” (alaptípus) nem volna külön típus; holott az.

¹⁸) Általában a 18. században nem emelkedtek a *kollektív lelki tények* szerepének felismerésére. A politikai akaras genezisére nézve különösen kiemelkedő azon tények megfigyelése, melyeket „párthagyományoknak” szoktunk nevezni, ami az angol pártéletben kifejezetten jelentősnek mutatkozik. E „Parteisitte” éppen nem „konvencionális” és Stammler hasonlóképp individualista alapra helyezkedett, midőn a jogfilozófiai „elismerésmélet” kapcsán úgy tüntette fel a dolgot, mintha az oly életszabály, melyet „Konvencionális szabálynak” nevezett, súlyát szintén *egyéni hozzájárulásból* merítené (v. ö. *A „társadalmi normák problémája*, c. dolgozatunkat. Athenaeum, 1923.). *Kollektív*

kai akarat individuálisan alakul. Ellenkezőleg, a politikai akarat kialakításához *szervezetek*, pártok szükségesek, melyek a közönség akaratát¹⁹⁾ provokálják, kiformalják s e célból hatalmas apparátust mozgósítanak. Ez a „gépezet“ (*machine*) aztán odajut, hogy valósággal gyártja az akaratot; a mai tömeges társadalom keretében az akarat kialakítása így szinte üzemszerűvé válik²⁰⁾. Egészen másképp gondolta mindezt annak idején Rousseau a maga kispolgári elméjével, ő egy szűk és intim jellegű körre gondolt, ahol az ő naiv-demokratikus álláspontja szerint a „nép“ mintegy közvetlen közelében látja, *szemléli* a politikai eseményeket, melyek elvileg *áttekinthetők* és nyilvánosak minden vonatkozásukban. Már láttuk, ez a mai tömeges társadalomban nincs így, a nép információra szorul, s a hatalom annak kezében van, aki őt „informálja“. Ez információ pedig számos külpolitikai tényben *nem következik be*. Rousseau felfogása úgy ebben, mint akaratelméletében csak részleges meglátáson alapszik. Ma már beszédes tény az, hogy a külpolitikai helyzet tényei folytán — a világgözeledés korában — *minden* állam élete sokkal bonyolultabb, mint volt egykor s tény, hogy a parlamentarizmus s ezzel a politikai párt a külpolitika egyes helyzeteiben nem több, mint *egyik* tényezője az állami akarat irányításának²¹⁾. Ha nincs szándékunkban a társadalmi valóságot túlegyszerűsíteni, primitív módon áttekinthető sémákká stilizálni, hanem a *teljes* valóságot akarjuk ábrázolni úgy, amint van, túl kell menni amaz egyszerűsítő fikción, amely azt tanítja, hogy az állam irányítása, vezetése, ellenőrzése szempontjából egyedül a „választók“ egyénileg széttördelt halmaza szolgáltatja a kellő alapot, azaz spontán és *egyéni* akaratból áll elő minden pártpolitikai irányítás. Ellenkezőleg, a tényállás igen bonyolult, úgy az akaratszerző szervezet: a politikai párt belső összetétele, szerkezete és típusa, mint ennek mindenemű társadalmi relációja.

III.

A párt szerkezetének megítéléséhez szükséges, hogy két, újabb, végső ellentétben álló típusra mutassunk rá, mely típusok alkalmasak arra, hogy minden pártot a kettő közé interpoláljunk. Az egyik párt *ultraperszonalisztikus*, a másik *ultraimperszonalisztikus*. A kérdés ilyenmű felvetését M. Webernek köszönjük, ki azonban csak ép megindította a problémát a különbség pusztá jelzésével²²⁾, de mélyebb szociológiai magyarázatát nem kísérelte meg ama kisebb műve keretében. Kétféle pártszerkezet áll szemben egymással.

alapon keletkezik és kollektíve *hat* is a „Sitte“ közszokás, társas életszabály (mely nem jogszabály és nem is szokásjog); oly kérdés, mely újabb vizsgálatok alapján (Weigelin, *Sitte, Recht und Moral*, 1919.) is elmosódott marad. A pártszokás, párthagyomány *kollektív hatalom*, mely mint ilyen, *eleve* befolyásolja az egyéni döntést, az individuális politikai akaratot, úgyhogy ez utóbbi rendszerint csak revízióban, módosításokban válik hatalommá, tehát ismét csak egy tényezőről van szó.

¹⁹⁾ A „közönség“ akaratí elátének elemzésére különben még visszatérni szándékozunk *Állam és „közönség“* c. dolgozatunkban.

²⁰⁾ „Világosan feljegyezték a fő tényeket Ostrogorski. *La démocratie et l'organisation des parties politiques*, 1903. és Bryce, *The American Commonwealth*³, 1908. az Egy. Államokra nézve-Angliára ld. Ostrogorskit és A. Lowell, *The government of England*, 1908. (ném. ford. is), 2. rész.

²¹⁾ Kiemeli Concha: „A nemzetek országló erejének nem szabad *egyedül pártokban* lakozni, hanem a pártokon kívül és felülálló intézményekben is.“ *Politika*², I. 505 l.

²²⁾ *Parlament und Regierung*, 1918.

Az egyiket „Weltanschauungspartei“-nak mondja. Ebben némi túlzás van. Egy politikai pártnak nem tartozik a feladatához egy „világnézet“ hordozása s elég az, ha e típust valaminő „ideológia“ hordozójának tekintjük. Az ily *tiszta-ideológiai párt* példája Weber szerint a német katolikus párt, a centrum. Eredeti jelleme szerint *eszméért* és nem a politikai hatalomért küzdött. A másik határeset kedvéért az Egyesült-Államokba kell mennünk. Az itt uralkodó pártszerkezetet Weber M. — nehezen fordítható szóval — „Amterpatronage“-nak mondja, tehát tisztségekre patronáló pártnak. Itt a pártok éltető eleme az, hogy személyekre van szükségük, pártmembereket választanak be a hivatalokba. Reális amerikaias elgondolás ez: a párt céljait, csak a saját embereivel akarja keresztülvinni, mindenüvé azokat „patronálja“ be, akiket a legkészségesebb követőinek gondol. Bryce is konstatálja: „Noha párt-programmban van“ szó néha törvényjavaslatokról, a párt fő célja *nem* a törvényhozás ... Fő célja, hogy *meghódítsa* és ha meghódította, meg is tartsa az alkotmány által előírt törvényes kormány törvényhozó és végrehajtó hatalmát . . . főként azért, hogy a közhivatalokba „megbízható“ embereket tegyenek, t. i. olyanokat, akik a párt elveit vallják és annak szolgálatokat teljesítenek.“²³⁾ Ennek mélyebb pszichológiai alapja és sok következménye van. Az első pártszerkezetben egy objektív, *egyénfőlötti* ideál a párt mozgató eleme, a másodikban az egyének a fontosak. Egyes országok ezt nem ismerik. „Németországot *nem* pártok alapján kormányozzák, írja — Rehm 1912-ben. Az állami hivatalok nincsenek zárva a nem kormánypártiak előtt, holott a parlamenti kormányzatú államokban még a legkisebb, nem; politikai állás betöltésénél is párt szempont jó tekintetbe.“²⁴⁾ Franciaországról ismét. más tudósítást kapunk. Bodley²⁵⁾ leírja, mennyi fölösleges állást kreálnak: ezekre a párthívek mint valaminő sorsjáték főnyereményeire számítanak. „A fölösleges állások költsége voltaképp biztosítási díj, mellyel a kormány a pártokra való szakadás és a parlamenti anarchia ellen biztosítja magát.“ A híveket — persze csak a legfőbbeket — jobbra állandó állásokkal tartja melegen az uralkodó párt.

Sem a leginkább német, sem az amerikai típust nem lehet pusztán abnormitásnak tartanunk; mindkettőben sajátos logika van, s alapja *a nemzeti jellem*. Németországban az egyéni odaadás magasabb eszméknek, hűség, kötelesség, a *Pflicht* „katonai hangzású“ (Sombart) jelszava hódít. Amerikában a gyors, *személyes* érvényesülés a hajtóerő: A német párt az irány-eszméket mint magasabb tényezőket ápolja, amelyeknek hódolni köteles az egyén, ha kell, *sicut cadaver*. Ez katonai erény, alapján mély önfegyelmélettel, mely roppant személyi fegyelemre és harmóniára vezet., A törvényhozás egyénefeletti érdekét tisztelik, a törvények pedig, absztrakt elvek, *eredők*, nemcsak aktuális remediumok.

Amerikában? — egész más az alap gondolat. A törvényt meghozták; ebben nincs világnézeti credo, a törvény gyakorlati szabály, ad hoc használatra készült, s keresztül kell azt vinni. Kik ezek, akik keresztül viszik? Németországban egy pártokon kívül — gyakran fölötté — álló bürokrácia

²³⁾ *Az Amerikai Rgy. Államok demokráciája*, 52. l.

²⁴⁾ *Deutschlands politische Parteien*. 1912. 82. l.

²⁵⁾ *Franciaország*, M. ford. Akad. 292. l.

a maga I. Frigyes Vilmos óta beidegzett bámulatos fegyelmével. Amerikában nincs ily állandó s fényesen organizált bürokrácia; az ország aránylag új. Az amerikai államszociológiai alapgondolatnak valóban érdekes logikája abban adható meg, hogy *gondoskodni kell olyan időleges bürokráciáról, amely a hozott törvény dinamikai értékét azonnal s a kellő erejében átveszi*. Ez mifelénk ismeretlen összekapcsolás. Nálunk van törvény, melyet hévvel, dinamikai értékkel hoznak meg s aztán elkallódik a lanyha végrehajtásban. (Jelen példa a földreform). Az amerikai kérdezi: érezni fogja-e egy állandóan elhelyezkedett bürokrácia azt, hogy a hozott törvény a momentán fejlődéshelyzetben minő sajátzerű lendítőerőt képvisel, minő *dinamikai* értéke van? Németországban a bürokráciára a pártok alig gyakorolhattak befolyást, az egy magasabb emelet, ahova a pártvezér is csak melléklépcsőn jutott be. A német bürokrácia²⁶⁾ lényege az, hogy *nem* veszi át a párt irányítását: a kezdeményezést magánál tartja (ezért is nehezebben fejlett a partélet). A párt csak korrektor, nem szerző. A javaslat zöldasztalokról kerül elő, parlamenti átjavítás után ismét az állandó, *párttól független* bürokrácia veszi át, hogy végrehajtsa. Itt a *személyfölötti* elv, a „szolgálat“, *Dienst* életformája szerepel.

Az Egyesült-Államokban az alapgondolat az államszociológiában az, hogy amely többségi-párt hozta a törvényt, ugyanazon párt emberei ülnek akkor a hivatalokban, a törvényt a maga lendítőerejével, dinamikus értékében, „intencióiban“ *ugyanők* hajtják keresztül minden akadályt leküzdve. Ez a nagy self made nemzet hatalmas életlendületét érezteti, de a túlságot is — még a bírói állás sem független, a bírói székekben is a párt emberei ülnek. Itt valóban a két nagy párt gépezete (*machine*) a hajtó erő. Ez szavaztatott annak idején a „hivatalos „jelöltekre“ (*regular candidate*) — helyesebben ő szavazott maga²⁷⁾: a listán szereplő jelöltek a szavazó *előtt* általában ismeretlenek, teljesen idegenek.

Látható, hogy ez az amerikai rendszer képtelenségre vezethet; a végrehajtásnak a legkisebb, tehát csupán mechanikus elemét is párttagságtól teszi függővé. Ez a rendszer *ultra-perszonalisztikus*, túlzóan személyi, folytonos labilitást hoz be ott, ahol az állam valóban csak gépezet. A német rendszer viszont ultra-imperszonalisztikus volt (a háború előtt), mert gépies bürokrá-

²⁶⁾ igen jellemzőnek tartjuk szociológiai: szempontból azt a tényt, amire Hatschek (*Engl. Staatsrecht*, H. 36. lk.) utal. A társadalom spontán alakuló életszabályai, melyek mögött tehát nincs állami garancia, t. i. a közszokások (Sitte, konvention) a maguk erőteljes nyomatekősségével s meggyőződés hordozta erejükkel Angliában a *pártokban* élnek. Ezzel szemben Németországban a *bürokráciában*. A kontinensnek is kiváltképen Németországnak, megvannak az egyezményes életszabályai (konvenciók), megvan a pártkormányzata, melyek a központi kormányzat legfelsőbb hatóságait cselekvésükben irányítják. *Ez a bürokratikus kormányzati routine felel meg az angol pártkonvencionálisnak a szárazföldi államokban*. Ezt a kormányzati routine-t egy társascsoport gyakorolja, bürokrácia, melynek megvan a saját közszokása, hagyománya stb., melyek egyik minisztériumról átszállnak a másikra és mintegy a legfelső kormányzat szilaj irányító tényezőjét alkotják; Ez a kormányzati routine hasonlóképp pártszokás (Parteisitte), ámbár nem a nép-szellemen alapszik, hanem *hivatott szellem* formájában kialakult pártszokás.“ Ebben egy sajátos államszociológiai fordulópont van kifejezve.

²⁷⁾ Itt valóban áll az, amit Frh. v. Wieser általánosan mond (*Recht u. Macht*, 1910. 147. 1.) „Man hat erkannt, dass nicht der einzelne Wähler, sondern dass die Parteien die Wahlzettel ausfüllen“.

cia — derék, jó, pontos bürokrácia — van mindenfelé, de csak bürokrácia.²³⁾ Ez pedig akadály arra, hogy önálló feladatok megoldására önálló, „politikai ítélőképességű vezetők felszínre kerüljenek.²⁹⁾ A reális lehetőségek átgondolására képtelen „ideológusok“ tenyésznek nagy számmal, míg az Egyesült-Államokban számos gyakorlati self made man kap jelentős reálpolitikai, iskolázottságot, ami végre is összetartó erőt jelent.

Anglia a kétféle véglet között józan középutat képvisel, nem esik sem az ultra-perszonalisztikus, sem az ultra-imperszonalisztikus rendszer hibájába. Van egy állandó, törzskara tapasztalt tisztviselőkből, de mentes attól a hibától is, ami most, 1918. jelentkezett erősebben Németországban, hogy valóban tapasztaltakban csak egy „garnitúrája“ van. Természetesen a német kultúra roppant gazdagsága mellett könnyű volt új vezetőket találni, akik beváltak — csakhamar, de nem azonnal.

Az angol felfogás igen előtérbe (helyezi a személyes elemet. Canningtól származik e mondás: *Men, not measures.*³⁰⁾ Nem rendszabályok kellene elsősorban, hanem emberek. Hiába van törvény, ha annak helyt nem adnak alkalmazás közben; az alkalmazáshoz pedig valójában empirizmus kell emberteknika és szakértelem szükséges. Egy perszonalisztikus-elem nélkül az adminisztráció gépezete sem megy, a politika éppen nem. A szabály, a törvény csak *egy személyi közegen áthatványozódva* ér valamit: az angol nem kodifikál — részleteket. A törvények dinamikus-értéke, lendítőereje elveszik ha egy adminisztratív gépmember kezébe jut. A paragrafus-alkalmazók is teremtők, alkotóképességük azonban csak akkor éled fel, ha a törvény tág s latitude-óket bocsát a végrehajtó *egyéniségek* (nem „közégek“) kezébe. Az angol felfogás szerint azért a törvényhozás nem törvénygyártás. Az állam sem egy jurisztikus mechanizmus, hanem mindenütt rések vannak — az invenció, a helyzethez alkalmazkodás számára. Egy állami gépszerkezet közepett is van szükség aktív, lendületképes emberekre. *Men, not measures.*³¹⁾ Nincs is az angol jogéletben annyi paragrafus-holttest, mint a szárazföldön, hanem sok empirikus, *egyéni döntés* (case law) van.

Már Macaulay is hangsúlyozza, hogy a gyengén megalkotott törvény is jól üt ki, ha jól alkalmazzák, s a csodálatra méltó törvény is csődöt mond, ha nem megfelelő emberek ültetik át a gyakorlat terére,³²⁾ Az angol nemzetlélek másfélé párra törekszik, mint a német: hatalmas-alkotó vénája, egyéni helyzetmeglátás, képességével bíró férfiakra és törvények kultuszában felnőtt hagyománytisztelőkre. A kontinentális ember nem sejtí mennyi nevelőelem van azokban a furcsaságokban, amit ma az idegen megmosolyog Angliában: bírói paróka; papi talárféle egyetemi tanárok vállán, ki csak ez öltözetben adhat elő — ezek nekünk különlegességek.

²⁸⁾ A gépies osztrák bürokrácia gazdasági tehetetlenségére nézve igen érdekes példák találhatók *Eckhart, A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában* 1922, sokhelyt.

²⁹⁾ Erre M. Weber is utal, *Parlament und Regierung*; 191(1. 2. feje.)

³⁰⁾ Mac Donagh. *Az angol parlament. ford.* Huszár J. 1907. 104. l.

³¹⁾ Sidney Low is konstatálja újabban (*Die Regierung Englands*, Übers. Hoops, 1908. 120. l.): »A valóságban az angolok sem a magán, sem a közéletben nem sokat adnak elvont általánosságra. A szabályzatokkal szemben közönyösekk és sokkal nagyobb súlyt helyeznek a személyiségre.« Hozzáteszi: „Pártéletünk szelleme inkább hűség a személy, mint az elvek iránt.“

³²⁾ V. ö. Emery, *Politician, party and people*, 1913. 62. l.

Brougham hangsúlyozza: „A parlament kötelessége az emberekre épp úgy felügyelni, mint a rendszabályokra.“³³⁾ Az angol pártszerkezet a két véglét okos szintézise.

IV.

Mielőtt vázlatos fejtegetéseinket lezárnék, röviden ki kell térnünk a pártrendszerre, főképp azért, hogy a sokat magasztalt angol *kettős pártrendszer* vagy váltógazdaság európai általánosíthatóságáról néhány szót az előzőkhöz hozzáfűzzünk. Tartja magát az a dogma, hogy ez jó, ez a normális Nézetünk szerint jó, de nem általánosítható, mert *hipernormális*. Kevés kilátás van arra, hogy az Európában bekövetkezik, sőt fordítva, valószínűleg a kultúra differenciálódásával az angol-szász világba is be fog vonulni a párttöredezetség. Az eddigi kedvező helyzet oka az elszigeteltség. Spengler írja: „A parlamenti kormányzat speciálisan angol sarjadék és az angol viking-jellem, a *szigeti helyzet* és több évszázados fejlődés . . . összes feltételei nélkül ... nem utánozható. Anglia minden államot legyengített, amelyeknek a maga formai mérge, mint valami orvosságot adta át“³⁴⁾ Az angol fejlődés hipernormális fejlődés, mert *szigeti*, fejlődés; világhelyzete előnyösségét a „splendid isolation“ lehetősége mutatja. Ugyanilyen kivételes állást biztosít az Egyesült-Államoknak helyzete és gazdagsága. Konzervatív és liberális párt ellentéte ott, föderálisra és republikánus (később demokrata) párt ellentéte itt *egyszerű* ellentétén sarkallnak: az állam központi hatalmának kifejlesztési mértékén. Ott ebben lehet választani, másutt nem: a külpolitikai helyzet magával hozza a kényszert. Az ingalengésszerű hatalomcsere, a pártok „váltógazdasága“ csak ily előnyös külpolitikai helyzet és gazdaság alapján várható, Nehezebb s bonyolultabb helyzetű és szegényebb országokban a pártok mögött csak társadalmi feszültség van, mert felemelkedő (aszcedens) mozgalom játszódik le sok gátló tényező, „közegellenállás“ dacára.

A szárazföldi Európában természetesnek látjuk a sok-pártrendszert, a koalíciós kormányzatot vagy „Block-politikát“. A sok-pártrendszer mellett azonban — sajátos — a kormány a pártok *főlé* kénytelen helyezkedni, mert a parlamenti pártok fluktuáló szövethézési eshetősége súlyos következményt hozhat — a külpolitikai állandóság terére. Ez jellemző Németországra. Bismarck veszélyesnek találta „egy pár hónapig nagyszabású európai politika üzését“ A külpolitikai kérdés és a hadsereg az adómegszavazás kérdésébe is belenyúlik. Ez pedig már tiszta parlamentáris kérdés. Mégis Bismarck (1851) úgy vélekedik, hogy az általános sablon a parlamentarizmus terén nehezen követhető.³⁵⁾ „Ezt általában nem tartom a *mi* parlamentjeink feladatának, hiszen az csak ott vihető keresztül, ahol *két*, szigorúan elváló párt van egy parlamentben, amelyek között az egyik *egészen biztos*, nem ingadozó többségű és erős fegyelemmel vannak alárendelve vezetőiknek, kik egyidejűleg miniszterek. Lehetséges az ott, nem azonban nálunk, hol a többség határozatai nem egyebek, mint *5.6 párt erői alapján kiinduló igen bonyolult eredők, ingadozó eredmények*: s a pártok közül egy sem áll a minisztériummal oly

³³⁾ Mac Donagh, i. m. 195. 1.

³⁴⁾ *Preussentum u. Sozialismus*, 1922. 54-55. lk.

³⁵⁾ *Fürst Bismarcks Reden*, Ed. Ph. Stein, I. 213.

szükségszerű kapcsolatban, mint Angliában és mint minden tulajdonképpeni államban fennforog az eset az uralkodó pártokkal.“ *A két-párt rendszer helyett szereplő sok-pártrendszer a stabilitás követelménye folytán hagyja a kormányt maga fölé emelkedni.* A stabilitás pedig minden kényes helyzetű országában elsőrendű követelmény.³⁶⁾

Németországban az egész Hohenzollern-korszakban uralkodó volt a külpolitikai motívum, s ezzel a pártok fölé való emelkedés. 1903-ban Bülow, az akkori kancellár, nyíltan hangoztatta: „*Ennek az országnak kormánya kormányozhat ideig-óráig ezzel vagy azzal a párttal, de nem kormányoztathatja magát s nem is fogja magát vezetetni a pártok egyikével sem.*“³⁷⁾ Ebből származhat egy előny: az, hogy tehetségek pusztán a pártállás folytán nem kallódnak el. „*A királyi kormány egyik párttal sem vezettetetheti magát; kötelessége azonban minden párt erőit értékesíteni.*“³⁸⁾ íme, a sajátos német felfogás, mely hagyományosan különbözik akár az amerikai, akár az angol felfogástól a párt s az államszolgálat viszonyát illetőleg,

A kontinentális államok helyzete mindig nehezebb volt, mint ama két másik államé; a párttöredezetség a német politikai helyzethez képest normálisnak mondható, viszont a kettős pártrendszer hipernormális, elérhetetlen — és szükségtelen — kényelmi ideálnak tűnik fel.³⁹⁾

A politikai párt sokszínű anyaga minden országban ezerféle megfigyelendőt szolgáltat. Itt néhány fő szempont megadása volt célunk. Viszont nem adhatjuk ma még kipróbált tipológiáját az összes, fórumon szereplő pártoknak — ez végtelenbe vivő induktív feladat; mely számos kutató kollektív munkáját követeli meg. Ámde valahol meg kell indulnunk, nézetünk szerint a deskriptív feladatot megelőzőleg a párt *általános* szociológiája terén. Már is kideríthető a mai adatok és szempontok alapján, hogy felületes az a könnyelmű elgondolás, mély szerint a politikai párt nem több aktuális csinálmánynál, mely már-már meg is szólaló szkeptikus nézetek szerint csupán egy parlamenti „színház“ belső ügye, aktora vagy statisztája. Ellenkezőleg a politikai párt a nemzetetek aktív ereje alapján önfegyelmezett egység, *történeti organizmus*, mely belpolitikai kívánalmakon és a külpolitikát helyzeten alapszik; a maga szilárd szervezetében, programmbeli gazdagságában és közönségbe-gyökerezettségében a legfontosabb állami problémák egyike. Nézetünk szerint ezt a kritikus idők igazolják legláthatóbban. Ekkor kell kitűnnie annak, hogy a politikai párt élő, aktív, ellenállásképes és eszménevelő organizmus, mely az idők rohanó fergetegében képviseli a nyugodt átmenet szükségességét s az erőt a momentán szükséges cselekvés terén.

Dékány István.

³⁶⁾ Ily mesterséges stabilitásra kényszerített bennünket az Ausztriával való összeköttetés; és a nemzetiségi kérdés. (V. ö. Apponyi, i m. 123. l.)

³⁷⁾ *Fürst Bülow's Reden*, kiadta Massow, II. 289.

³⁸⁾ *Fürst Bülow's Reden*, ed. Massow, HI. HI. I.

³⁹⁾ A politikát aránylagos kényelmi helyzetben mondhatták *sportnak* (Barfour, Hatschek, S. Low is). A két párt egyazon gentry-típusba tartozik különben is és pedig „életfelfogásuk, csodálatos egyöntetűségével“ (Spengler, *Preussentnm u. Sozialismus*, 54. V.). A kontinens államaiban ez sem érhető el.